

В.В. Павленко,

доцент кафедри педагогіки Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
кандидат педагогічних наук, доцент

КРЕАТИВНІСТЬ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК

Павленко В.В.

КРЕАТИВНІСТЬ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК

У статті представлено погляди науковців у галузі педагогіки та психології щодо структури креативності особистості, розглянуто існуючі структурні моделі креативності. Обґрунтовано науково-методичні рекомендації щодо можливого творчого використання прогресивних ідей польського досвіду стосовно розвитку креативності вчителів задля модернізації системи освіти України. Теоретичне узагальнення, здійснене на основі аналізу численних поглядів на структуру креативності, дозволило дійти висновків: на сьогодні серед педагогів і психологів немає узгодженої, єдиної думки щодо структури креативності.

Ключові слова: професійна підготовка, креативність, модель креативності, структура креативності, педагогічні умови розвитку креативності, креативна особистість.

Pavlenko V.V.

CREATIVITY: ESSENCE, STRUCTURE, PECULIARITIES OF FORMATION AND DEVELOPMENT

The article presents scientists' views in the sphere of pedagogy and psychology according to the structure of person's creativity, discusses existing models of creativity. It justifies scientific-methodical recommendations concerning the possible creative use of progressive ideas of the Polish experience regarding the teachers' creativity development for the modernization of the system of education in Ukraine. Theoretical generalization made on the basis of the analysis of numerous views on the structure of creativity, enables to come to the conclusions: so far there is no agreed consensus among the educators and psychologists about the structure of creativity.

Key words: professional training, creativity, model of creativity, structure of creativity, pedagogical conditions of creativity development, creative personality.

Павленко В.В.

КРЕАТИВНОСТЬ: СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА, ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЕ

В статье представлены взгляды исследователей в области психологии и педагогики относительно структуры креативности личности, рассмотрены существующие структурные модели креативности. Обоснованы научно-методические рекомендации относительно возможности использования прогрессивных идей польского опыта по развитию креативности учителей с целью модернизации системы образования Украины. Теоретическое обобщение, которое было осуществлено на основе анализа многочисленных взглядов на структуру креативности, позволило сделать выводы: на сегодняшний день среди педагогов и психологов нет согласованного, единого мнения относительно структуры креативности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, креативность, модель креативности, структура креативности, педагогические условия развития креативности, креативная личность.

В епоху бурхливих дискусій про необхідність розвитку креативності особистості школа, як середовище соціалізації дитини, відіграє особливу роль у створенні розвиваючого потенціалу та творчих відносин. Освітня діяльність має бути сконструйована таким чином, щоб стимулювати розвиток креативності школярів. Концептуальні положення про сутність, структуру креативності,

закономірності її формування і розвиток висвітлені у працях Дж. Гілфорда, Е. Торренса, Р. Стернберга, Д. Лаверта, К. Урбана, Т. Ембайла, Дж. Хейса, Д. Треффінджера.

Мета статті — проаналізувати сутність, структуру, закономірності формування і розвиток креативності. Однією із пріоритетних задач, на нашу думку, є вдосконалення освітнього простору,

який би відповідав потребам сьогодення, і водночас забезпечував такий розвиток освіти, який би мав власні переваги та досягнення. Цьому сприятиме формування людини з новим креативним мисленням, яка могла б реалізувати себе та генерувати нові ідеї.

Існують різні погляди українських учених щодо визначення поняття «креативність», «креативний вчитель». Учені розглядають креативність «у широкому розумінні слова як духовну здібність культурної (цілісної) особистості створювати новий продукт (ідеальний чи матеріальний) завдяки мотивації успіху, збагаченню ментального досвіду та стану психофізіологічної когерентності».

Останніми роками дослідженнями розвитку креативності займаються такі вчені: О.Є. Антонова (технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін), І.В. Гриненко (педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки), О.М. Дунаєва (формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки), І.В. Подорожна (розвиток креативності майбутнього вчителя природничого профілю), В.А. Фрицюк (формування креативності майбутніх учителів музики), І.Ю. Шахіна (формування креативності майбутніх вчителів математики засобами мультимедія) та інші.

Поняття «креативність» у контексті психологічного знання набуло значення лише на початку 50-х років. У 1950 році Дж. Гілфорд, один із перших фахівців у галузі креативності, у зверненні при вступі на посаду президента Американської психологічної асоціації запропонував психологам зосередити свою увагу на вивченні здібностей особистості до творчості. Було створено декілька лабораторій та інститутів, стали виходити часописи і монографії, але, за оцінками Стернберга, усього лише 0,5 % статей (за період із 1975-го по 1995 рік) мали відношення до проблеми креативності. Однією з причин такого ставлення до психології творчих здібностей із боку психологів-експериментаторів була нечіткість визначення креативності як здібності й відсутність методик для її діагностики.

Активність у дослідженнях креативності зросла на початку 60-х років ХХ ст. і розвивається до цього часу. Концепція креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності набула популярності після виходу у світ робіт Дж. Гілфорда. Підставою для цієї концепції стала його модель структури інтелекту. Дж. Гілфорд вказав на принципове розходження між двома типами розумових операцій: *конвергенцією* і *дивергенцією* [8, 88–97].

Дж. Гілфорд вважав операцію дивергенції, поряд з операціями перетворення й імплікації,

основою креативності як загальної творчої здібності. Дослідники інтелекту у своїх працях зазначають слабкий зв'язок творчих здібностей із здібностями до навчання й інтелектом. Одним із перших на розходження творчих здібностей й інтелекту звернув увагу Терстоун. Він відзначив, що у творчій активності важливу роль відіграють такі *чинники*, як особливості темпераменту, здатність швидко засвоювати і породжувати ідеї (а не критично ставитися до них), що творчі рішення приходять у момент релаксації, розсіювання уваги, а не в момент, коли увага свідомо концентрується на вирішенні проблем.

Дж. Гілфорд виділив чотири основні параметри креативності:

1) *оригінальність* — спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді;

2) *семантична гнучкість* — здатність виявити основну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання;

3) *образно-адаптивна гнучкість* — спроможність змінити форму стимула таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання;

4) *семантична спонтанна гнучкість* — продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації.

Загальний інтелект не включається в структуру креативності. Пізніше Дж. Гілфорд виокремлює шість параметрів креативності:

1) здатність до виявлення і постановки проблем;

2) спроможність до генерування великої кількості ідей;

3) гнучкість — продукування різноманітних ідей;

4) оригінальність — спроможність відповідати на подразники нестандартно;

5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;

6) уміння вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу.

Подальший розвиток ця проблема набула в дослідженнях Е. Торренса [9, 69–73]. Е. Торренс розробляв свої тести під час навчально-методичної роботи з розвитку творчих здібностей дітей [10, 88–92].

Він вважає, що творчий процес проходить такі етапи: *сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірка гіпотез, їхня модифікація й отримання результату*. Е. Торренс виділив параметри креативності: *легкість, гнучкість, оригінальність і точність*.

Однією з останніх за часом виникнення концепцій креативності є «теорія інвестування», запропонована Р. Стернбергом і Д. Лавертом [17]. Ці автори вважають креативними таких людей, які здатні «купувати ідеї за низькою ціною і продавати

за високою». У цій концепції проявилися особистісні особливості самого Р. Стернберга, автора і співавтора більше 600 публікацій із проблем інтелекту, креативності, здібностей.

«Купувати за низькою ціною» — означає займатися невідомими, невизнаними або малопопулярними ідеями. Задача полягає в тому, щоб правильно оцінити потенціал їхнього розвитку і можливий попит. Творча людина всупереч опорам середовища, нерозумінню і неприйняттю, наполягає на визначених ідеях і «продає їх за високою ціною». Після досягнення ринкового успіху вона переходить до іншої непопулярної або нової ідеї. Друга проблема в тому, звідки беруться ці ідеї?

Р. Стернберг вважає, що людина може не реалізувати свій творчий потенціал у двох випадках:

1) якщо вона висловлює ідеї передчасно;

2) якщо вона не виносить їх на обговорення занадто довго, після чого ідеї стають очевидними, «застарівають».

За Р. Стернбергом, творчі прояви детермінуються шістьма основними чинниками: 1) інтелектом як здібністю; 2) знаннями; 3) стилем мислення; 4) індивідуальними рисами; 5) мотивацією; 6) зовнішнім середовищем [17].

Інтелектуальна є основною. Для творчості особливо важливі такі здібності *складового інтелекту*:

— синтетична здібність — нове бачення проблеми, подолання меж повсякденної свідомості;

— аналітична здібність — виявлення ідей, гідних подальшої розробки;

— практичні здібності — уміння переконувати інших у цінності ідеї («продаж»).

Ознаками креативності, на думку Р. Стернберга, є: здатність іти на розумний ризик, готовність переборювати перешкоди, внутрішня мотивація, толерантність до непевності, готовність протистояти думці оточуючих.

Відповідно до теорії креативності Р. Стернберга для розвитку творчої активності необхідно шість специфічних, але взаємопов'язаних джерел:

1) здібності, які поділяються на *синтетичні* (уміння по-новому бачити проблему, дивергентне мислення); *аналітичні* (уміння аналізувати й оцінювати ідеї); *практично-контекстуальні* (уміння знаходити абстрактним ідеям практичне застосування);

2) знання, спираючись на які людина може перейти до творчої діяльності, креативно використовувати теоретичні відомості на практиці;

3) мислення, аналізуючи стилі мислення дослідники наголошують, що найважливішим для творчості є «законодавчий» стиль, спрямований на власні закони руху й розвитку думки;

4) особистісні якості, серед яких найважливішими є: уміння долати перепони й непевність у собі, виправдано ризикувати;

5) мотивація, що допомагає людині зосередитися на творчій роботі;

6) навколишнє середовище, оскільки без підтримки середовища креативність не може виявитися і розвиватися.

Структури креативності у працях дослідників різняться і за кількісним, і за якісним складом. Так українським педагогом І. Гриненком запропонована модель креативності, яка складається з п'яти компонентів. В. Фрицок вважає за потрібне виділити лише три, а представник німецької школи К. Урбан подає шість складових.

Видатним науковцем, професором університету Ганновера у Німеччині К. Урбаном розроблено компонентну модель креативності, відповідно до якої можна виділити шість компонентів креативності, що відносяться до двох груп — когнітивних та особистісних [12, 41–51].

Когнітивні: дивергентне мислення та дивергентні дії (дивергентним (від латин. *divergentis* — той, що розходиться у різні сторони) у психології називають альтернативне мислення, що відступає від логіки); загальні знання та розумова база; база спеціальних знань і специфічних умінь.

Особистісні: зосередженість і захопленість задачею; мотивація та мотиви; відкритість і толерантність до невизначеності.

Складові цього компонента креативності були виокремлені ще Дж. Гілфордом [2, 443–456]:

— швидкість (легкість, продуктивність) характеризується кількістю ідей, що виникли за одиницю часу;

— оригінальність — здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих;

— гнучкість мислення — здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до іншого, використовувати різноманітні стратегії рішення проблем;

— розвиток, уточнення — творче рішення повинно бути досліджено щодо відповідності проблемі та розроблено таким чином, щоб воно могло бути повідомлене іншим.

Професор Гарварда Т. Ембайл пропонує модель креативності, яка ґрунтується на взаємодії трьох компонентів:

1) навички, пов'язані із певною галуззю знань (*domain-related skills*) — знання у певній галузі, технічні навички і талант у спеціальній галузі;

2) креативні навички (*creativity-related skills*) — робочий стиль мислення, евристики для генерування нових ідей та особистісні риси;

3) мотивації — бажання зробити якусь справу заради неї самої чи зацікавлення діяльністю певної людини у певний час. Т. Ембайл підкреслює роль внутрішньої мотивації, що виникає як реакція індивіда на внутрішні властивості задачі, що стоїть перед ним [14].

Дещо інший підхід обрав Д. Треффінджер для розкриття структури креативності: за основу

взято динамічне поєднання чотирьох основних компонентів:

1) характеристики (генерування ідей, занурення вглиб ідей, відкритість і сміливість під час дослідження ідей, дослуховування до «внутрішнього голосу»);

2) операції (прийоми та методи генерування й аналізу ідей, розв'язання проблем і прийняття рішень);

3) контекст (культура, клімат, фізичне оточення, в якому перебуває людина);

4) результати (продукти та ідеї) [15].

Російські вчені також здійснили спробу розробки структури креативності (Т. Баришева, Д. Завалишина, Н. Добровольська).

Т. Баришева розробила інваріантну формулу креативності дорослих: креативність = мотивація (дивергентність, здатність до перетворень) + естетичні параметри (формотворчість, перфекціонізм, асоціативність). Інтегрують усю структуру — екзистенції — креативна модель світу — система уявлень людини: про світ як стимул для творчості; про себе як суб'єкта творчих перетворень; про творчість як цінність.

Учена вважає, що креативну модель світу можна розглядати як новотвір процесу розвитку дорослої людини і характеризує її як:

— багатогранну (життя багатофакторне і багатополярне);

— амбівалентну (реальність існує в єдності протилежностей);

— мобільну, готову до реконструкції (світ постійно змінюється);

— парадоксальну (світ суперечливий і парадоксальний) [1, 29].

Д. Завалишина розробила модель структури креативності, обравши для великої кількості характеристик креативності обмежену кількість інтегральних параметрів, що характеризують основні особливості будь-якої творчості. Таких параметрів нею запропоновано два:

1) відкритість суб'єкта зовнішньому світові;

2) вихід за межі первісного рівня перетворення.

Відкритість суб'єкта зовнішньому світові характеризується засобом зв'язку творчої особистості зі світом і об'єднує дослідницьку (пізнавальну, пошукову) активність та ініціативу суб'єкта, його вразливість, сприйнятливність. Говорячи про вихід за межі первісного рівня перетворення, автор розуміє спеціальне формування нових пластів психічної організації суб'єкта, в результаті чого продуктивний процес стає багатомірним [6, 16–26].

Н. Добровольська пропонує структуру креативної особистості менеджера як суб'єкта управлінського процесу, в якій додатково визначаються такі якості: проблемне бачення предмета; вміння висувати гіпотези, оригінальні ідеї; здатність до

дослідницької діяльності; здатність до виявлення протиріч; вміння аналізувати, інтерпретувати та синтезувати інформацію; вміння планувати й організувати особисту працю і раціонально використовувати робочий час; здатність до аутодидактичних функцій (самоконтроль, самооцінка, самоаналіз); знання та досвід ефективних технологій міжособистісного спілкування; пошуково-креативний стиль мислення тощо [4].

Велику увагу проблемі креативності приділяють українські дослідники: О. Дунаєва, І. Гриненко, В. Фрицюк, І. Подорожна, О. Куцевол.

Українська дослідниця О. Дунаєва креативність розглядає у таких основних аспектах: 1) як процес; 2) як продукт; 3) як особистість (креативні здібності особистості); 4) як середовище (сферу, структуру, соціальний контекст, які формують вимоги до продукту творчості); 5) як проблему, що підлягає вирішенню (креативність виокремлює додатково аспект проблеми, яку необхідно вирішити) [5, 6].

Дослідниця виділяє різнотипні компоненти педагогічної креативності: *внутрішні* — мотиваційний (прагнення до нового, гуманістичні настанови), когнітивний (загальні професійно-педагогічні знання, знання теорії педагогічної креативності), рефлексивний (перцептивність і усвідомлення проблем, сприйняття невизначеності); *зовнішні* — організаторський (соціальна спрямованість, стимулювання й створення креативного середовища), діяльнісний (дивергентне та системне мислення, комунікативність), продуктивний (демонстрація зразків результатів ПК, креативний ступінь вирішення навчально-виховних завдань) [5, 7].

І. Гриненко подає структуру креативності майбутнього вчителя як динамічну взаємодію *п'ятих компонентів*:

— мотиваційного (передбачає формування мотивації успіху);

— емоційно-ціннісного (сприяння стану психофізіологічної когерентності та прийняття майбутніми учителями засад культури);

— когнітивного (засвоєння студентами специфічних знань психолого-педагогічних основ креативності);

— конативного (оволодіння специфічними навичками — прийомами і методами генерування та аналізу ідей);

— результативного (створення креативного навчального продукту — тексту) [3, 51].

В. Фрицюк запропоновано модель креативності, яка складається з трьох компонентів. Українським педагогом розроблено структуру креативності майбутніх учителів музики та названо такі компоненти:

— музично-пізнавальний (когнітивний) — типові для креативів характеристики мислення і сприйняття;

— емоційно-мотиваційний (мотиваційний) — установка на професійну значущість цієї якості, на її особистісно-ціннісне значення, що розвивається від позитивного емоційного ставлення до стійкої потреби у творчій діяльності;

— діяльнісно-творчий (поведінковий) — характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні [13, 55–59].

Так *музично-пізнавальний компонент* креативності дослідника трактує як типові для креативів характеристики мислення і сприйняття. Показниками цього компонента є інтелектуально-творча ініціатива в різних видах виконавської діяльності, оригінальність тлумачення художнього образу, гнучкість у процесі розв'язання музично-творчих завдань, кмітливості у пошуку найдоцільніших засобів утілення музичного образу.

Емоційно-мотиваційний компонент креативності — це установка на професійну значущість цієї якості, на її особистісно-ціннісне значення, що розвивається від позитивного емоційного ставлення до стійкої потреби у творчій діяльності. Показниками цього компонента є цікавість до музично-творчих проблем, мотивація самовдосконалення виконавських умінь і навичок, асоціативні зв'язки у сприйнятті й відтворенні музичного твору, фантазія у творчому осмисленні музичного образу.

Діяльнісно-творчий компонент креативності характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні. Показниками цього компонента є якість виконавської інтерпретації, відкритість виконавському досвіду, самостійне застосування виконавських прийомів, надситуативна активність у музично-творчій діяльності [13, 13–14].

I. Подорожна пропонує такі основні компоненти креативності майбутніх учителів природничого профілю:

— емоційно-мотиваційний — передбачає наявність позитивного емоційного стану, віри у свої можливості; внутрішньої мотивації до творчої самореалізації на посаді вчителя, орієнтацію не на продукт, а на процес;

— когнітивний — передбачає оволодіння студентами загальними та спеціальними психолого-педагогічними знаннями, уміннями й навичками, пов'язаними з креативністю; здатність до дивергентного мислення та сенситивності;

— діяльнісний — характеризується сформованістю у студентів рис креативної особистості, що проявляються через уміння створювати креативну атмосферу, бачити педагогічні проблеми, знаходити нові оригінальні й продуктивні шляхи їх вирішення, творчо використовуючи природні об'єкти;

— результативний — визначається наявністю творчого навчального продукту [11].

О. Куцевол розробила модель, до якої включила якості особистості, професійно важливі для

творчої методичної діяльності вчителя літератури:

— *мотиваційно-креативні властивості*: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації; творча позиція;

— *емоційно-креативні властивості*: емпатія; багатство емоційного досвіду; експресивна та імпресивна емоційність;

— *інтелектуально-креативні властивості й здібності*: інтуїція; здатність до перетворень; уява й фантазія; дивергентне мислення; прогнозування;

— *естетично-креативні властивості та здібності*: прагнення до краси; естетична емпатія; почуття форми, стилю; почуття гумору;

— *комунікативно-креативні властивості*: співробітництво у творчій діяльності; здатність мотивувати творчість інших; акумулювати творчий досвід;

— *екзистенціально-креативні властивості*: позитивна «Я-концепція», нонконформізм; індивідуальний стиль діяльності [7, 19].

Запропонована дослідницею структура методичної творчості вчителя має трикомпонентну будову й містить *когнітивний, діяльнісний та особистісний* складники. *Когнітивний компонент* виконує системотвірну функцію, є будівельним матеріалом для творчої методичної діяльності, це — професійні знання, що в єдності з творчим мисленням і творчою уявою складають основу для народження нових задумів.

До *діяльнісного компонента* входять професійно-педагогічні вміння і творчі способи вирішення дидактично-методичних завдань, а також досвід творчої діяльності й індивідуально-творчий стиль.

До *особистісного компонента* належать риси різних сфер особистості. Вчена доводить провідну роль особистісного компонента в процесі методичної творчості, оскільки від рівня сформованості його складових залежить спрямованість учителя на самовдосконалення на шляху до професійної творчості та якість результатів його праці [7, 34].

Польський учений J. Kozielski у своїй праці розглядає дві концепції: одна з яких підпорядкована ідеї освіченої людини, інша — інноваційним ідеям іншої людини [16, 32–43].

Перша концепція спрямована на надання учням знань. Основними положеннями концепції є:

— розвиток функцій лівої півкулі мозку (аналітичної) за рахунок розвитку функцій правої півкулі (інтуїтивної) не сприяє творчому мисленню;

— передача знань домінує над набуттям власного досвіду. Учень рідко заглиблюється в суть проблеми, рідко висуває гіпотези і перевіряє їх, не завжди досягає результату;

— для учня стає важливим застосовуваний у школі спосіб структурування знань;

— школа відображає систему цінностей і стандартів минулого покоління — вчить покори і конформізму;

— учень розглядається не як самостійний суб'єкт, а як частина системи;

— цілі навчання — це пристосування учня до життєвих умов у існуючих соціальних та інституційних структурах. Мета полягає в тому, щоб адаптуватися в існуючих умовах. Отже, ця концепція не сприяє розвитку креативності учнів.

Друга концепція передбачає пошук інноваційних ідей. Її реалізація передбачає врахування таких положень:

— головною метою освіти є «...формування дослідницької позиції людини, а отже, скеровування її, до пошуку проблем й для самостійного їх подолання. Креативність людини, за цією концепцією, відображає її здатність бачити довколишнє не як постійну, гармонійну структуру, до якої можна пристосуватися, а як набір питань, на які потрібно відповісти, і як численні труднощі, які потрібно поступово подолати» [16, 39];

— під час навчання учню важливо самостійно здобувати знання, а не надавати їх;

— структурування знань підпорядковується отриманому фактичному досвіду. Отже, необхідна самостійність учня при організації матеріалу. Таким чином, фактичний матеріал, повідомлення інтегруються і не розсіюються;

— учень стає активно діючим суб'єктом, здатен самостійно змінювати стратегії навчання;

— учень починає виявляти орієнтацію до перспективи, яка означає побудову розумних інновацій, а не адаптацію до поточної або майбутньої ситуації [16, 32–43].

Проаналізувавши перелічені погляди на структуру креативності, ми дійшли висновків:

1) на сьогодні серед педагогів і психологів немає узгодженої, єдиної думки щодо структури креативності;

2) дивергентне мислення є важливим компонентом креативності;

3) вирішальну роль відіграє мотивація;

4) важливу роль відіграє позитивний емоційний стан людини, віра у свої можливості;

5) креативні досягнення неможливі без засвоєння людиною загальних і специфічних знань, пов'язаних із креативністю.

ДЖЕРЕЛА

1. Барышева Т.А. Психологическая структура и развитие креативности у взрослых: автореф. ... д-ра пед. наук: 19.00.13 / Т.А. Барышева. — Санкт-Петербург, 2005. — 40 с.
2. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд; пер. с англ. Э.А. Голубевой // Психология мышления [зб. / ред. А.М. Матюшкина]. — М. : Прогресс, 1965. — С. 443–456.
3. Гриненко І.В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І.В. Гриненко. — Т., 2008. — 192 с.
4. Добровольська Н. Структура креативності майбутніх менеджерів невиробничої сфери [Електронний ресурс]. — Режим доступу : vuzlib.com/Педагогіка/
5. Дунаєва О.М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.М. Дунаєва. — Вінниця, 2008. — 23 с.
6. Завалишина Д.Н. Творческий аспект практического мышления / Д.Н. Завалишина // Психологический журнал. — 1991. — № 2. — С. 16–26.
7. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / О.М. Куцевол. — К., 2007. — 46 с.
8. Матюшкин А.М. Одаренные и талантливые дети / А.М. Матюшкин, Д.А. Снек // Вопросы психологии. — 1982. — № 4. — С. 88–97.
9. Олах А. Творческий потенциал и личностные перемены / А. Олах // Общественные науки за рубежом. Серия: Науковедение. — 1968. — № 4. — С. 69–73.
10. Перкинс Д.Н. Творча обдарованість як психологічне поняття / Д.Н. Перкинс // Общественные науки за рубежом. Серия: Науковедение. — 1988. — № 4. — С. 88–92.
11. Подорожна В. Структура креативності майбутніх учителів природничого профілю [Електронний ресурс]. — Режим доступу : vuzlib.com/Педагогіка/
12. Урбан К.К. Поощрение и поддержка креативности в школе / К.К. Урбан // Иностранная психология. — 1999. — № 1. — С. 41–51.
13. Фрицюк В.А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.А. Фрицюк. — Вінниця, 2004. — 219 с.
14. Amabile T.M. The Social Psychology of Creativity / T.M. Amabile. — N.Y., 1983. — 415 s.
15. Assessing creativity: a guide for educators / D. Treffinger, G. Young, E. Selby, C. Shepardson. — Storrs: The National Research Center on the Gifted and Talented, 2002.

16. *Kozielecki J.* Człowiek wielowymiarowy / J. Kozielecki. — Wydawnictwo «Żak», Warszawa 1996. — S. 32–43.
17. *Sternberg R.J.* Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence / R.J. Sternberg. — New York: Cambridge University Press, 1985.

REFERENCES

1. *Barysheva T.A.* Psychological structure and adults' creativity development : thesis abstract of doctor of pedagogical sciences : 19.00.13 / T.A. Barysheva. — St. Petersburg, 2005. — 40 p.
2. *Gilford J.* Three sides of the intellect / J. Gilford ; translation from English by E.A. Golubeva // *Psychology of thinking* : [collection / edited by A.M. Matyushkina]. — M. : Progress, 1965. — P. 443–456.
3. *Grynenko I.V.* Pedagogical conditions of future humane teachers' creativity development in the process of the professional preparation : thesis of candidate of pedagogical sciences : 13.00.04 / I.V. Grynenko. — T., 2008. — 192 p.
4. *Dobrovolska N.* Creativity structure of future managers of the non-manufacturing sphere [Internet resource] / N.S. Dobrovolska. — Mode of access: vuzlib.com/Педагогіка/
5. *Dunaieva O.M.* Future teachers' pedagogical creativity formation in the process of the professional preparation : thesis abstract of candidate of pedagogical sciences : 13.00.04 / O.M. Dunaieva. — Vinnytsia, 2008. — 23 p.
6. *Zavalysyna D.N.* Creative aspect of practical thinking / D.N. Zavalysyna // *Psychological journal*. — 1991. — № 2. — P. 16–26.
7. *Kutsevol O.M.* Theoretical-methodical bases of future literature teachers' creativity development: thesis of doctor of pedagogical sciences : 13.00.02 / O.M. Kutsevol. — K., 2007. — 46 p.
8. *Matiushkin A.M.* Gifted and talented children / A.M. Matiushkin, D.A. Snek // *Questions of psychology*. — 1982. — № 4. — P. 88–97.
9. *Olakh A.* Creative potential and personal changes / A. Olakh // *Social sciences abroad. Series: Science studies*. — 1968. — № 4. — P. 69–73.
10. *Perkins D. N.* Creative Giftedness as a psychological notion / D. N. Perkins // *Social sciences abroad. Series: Science studies*. — 1988. — № 4. — P. 88–92.
11. *Podorozhna V.* Creativity structure of future teachers of natural sciences [Internet resource] / V. Podorozhna. — Access mode : [vuzlib.com Педагогіка.](http://vuzlib.com/Педагогіка/)
12. *Urban K.K.* Encouragement and support of creativity at school / K. K. Urban // *Foreign psychology*, 1999. — № 1. — P. 41–51.
13. *Frytsiuk V.A.* Future music teachers' creativity formation : thesis of candidate of pedagogical sciences : 13.00.04 / V.A. Frytsiuk. — Vinnytsya, 2004. — 219 p.
14. *Amabile T.M.* The Social Psychology of Creativity / T. M. Amabile. — N.Y., 1983. — 415 p.
15. *Assessing creativity: a guide for educators* / D. Treffinger, G. Young, E. Selby, C. Shepardson. — Storrs : The NationalResearchCenter on the Gifted and Talented, 2002.
16. *Kozielecki J.* Człowiek wielowymiarowy / J. Kozielecki. — Wydawnictwo "Żak", Warszawa 1996. — S. 32–43.
17. *Sternberg R.J.* Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence / R.J. Sternberg. — New York : CambridgeUniversity Press, 1985.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьєва